

MORRA, DE PROTESTANTSE KERK

Morra ligt in een gebied dat in de Middeleeuwen een rijke kloostercultuur kende, zeker in verband met het bedevaartsoord Dokkum in de nabijheid. Het is mogelijk dat de kerk van Morra banden heeft gehad met het Praemonstratenser klooster Mariëngaarde onder Hallum, want even zuidelijk van Morra lag ook de priorij voor vrouwen van de Praemonstratenser orde, het klooster Weerd. In 1542 wordt Johannes de Evangelist als patroon van de kerk genoemd.

Het exterieur

Het exterieur van het schip is vrij rijk uitgevoerd; kraalprofielen om sommige vensters, een mooie kwartbolle lijst boven de zaagtandlijst boven aan het muurwerk. Oorspronkelijk liep er boven langs het muurwerk een rondboogfries, aan de noordzijde is hiervan nog een stukje bewaard. Van den Berg dateert het schip in de tweede helft van de dertiende eeuw. Verschillende vensters zijn later gewijzigd, maar in het koor hebben enkele vensters nog vormen die passen in de romano-gothiek, met bijna ronde bovenzijden. Aan de noordzijde is een dichtgemetselde ingangspartij in 'sleutelgat'-vorm te zien, naast sporen van andere ingangspartijen.

Uit de kerkvoogdijrekeningboeken blijkt dat in 1742 de steunberen van de kerk bemetseld zijn, ook zijn toen enkele vensters gewijzigd.

De oorspronkelijke toren was een dikke en stompe zadeldaktoeren, waarover geen gegevens bekend zijn. In 1542 wordt vermeld dat de patroonslanden waren verhuurd omdat er geld nodig was 'aengaende de thoorn, welke niet langer en mochte lijden sonder hulp'. Of de toren toen is herbouwd of is hersteld valt niet na te gaan. De toren werd in de Franse tijd eigendom van de burgerlijke gemeente, die dus ook verantwoordelijk werd voor het onderhoud. In 1842 was de toren in elk geval bouwvallig en werd Thomas Romein, stadsarchitect van Leeuwarden, om advies gevraagd. Hij verwees naar Roelof Boorsma te Weidum, die adviseerde de toren te slopen en nieuwbouw te plegen. Uiteindelijk maakt H. Raadsma een bestek en een tekening en dit ontwerp werd uitgevoerd; het resultaat staat sterk onder invloed van Romein uit deze jaren, misschien heeft hij toch een schetsje ingeleverd. De nieuwe toren is niet voor de kerk geplaatst, maar de meest westelijk travee werd vernieuwd en hierop werd de nieuwe toren voornamelijk in hout gebouwd. In de toren hangt een klok, in 1659 in Leeuwarden gegoten door Iurien Balthasar.

Het interieur

Van het middeleeuwse interieur is niets bewaard. Uit de 17^{de} eeuw dateert met zekerheid de bank ten oosten van het doophek, met het wapen van de **Botma's** en de letters **GWB** met het jaartal 1622; maar ook andere banken kunnen uit de 17^{de} eeuw dateren, men hield in Friesland lang vast aan oude vormen, het paneelwerk kan uit beide eeuwen zijn. Uit de kerkvoogdijrekeningboeken blijkt dat er na 1734 flink aan het interieur is gewerkt, naar een plan van **Pijtter Muis** uit Dokkum. Er komt in 1737 een nieuw gewelf en in 1740 krijgt de kerk een orgel, waarbij ook een orgelkraak wordt aangelegd, gebouwd op twee pilaren. De ruimte onder de kraak is pas later afgescheiden van de rest van het interieur (1921?), de kraalschrootjes zijn daarvoor een aanwijzing).

Het **doophek** is helemaal 17^{de} eeuws van vorm, maar de grote knoppen op de hoeken wijzen naar 1730-1740. De **preekstoel** is gemaakt in 1849, dit jaartal staat vermeld op het rugschot, samen met de letters DKG. De fraaie koperen kaarsenhouders kunnen nog afkomstig zijn van een oudere preekstoel. Tegenover de preekstoel staat een bank met een gesneden cartouche met een wapen waarin op een blauw veld zeven gesneden vergulde aren. Gezien de vorm van de gedraaide knoppen op de uiteinden en de krullen van de cartouche zal deze bank ook de jaren '30-'40 van de 18^{de} eeuw dateren. In het koor van de kerk staat nu een los bankenblok, dat geheel past bij de rest van het 18^{de} eeuwse bankenplan. Dit bankenblok heeft vermoedelijk ook tegen de noordmuur gestaan. Bijzonder is het beschilderde **zandstenen epitaaf** uit 1625 in de muur van het koor, in opdracht van **Scipio (=Sippe) van Scheltema** daar geplaatst ter herinnering aan zijn ouders **Wopke van Scheltema** en **Frouck van Roorda**. Sippe zelf stierf al in 1627 en in 1630 werd op zijn graf en dat van zijn ouders een zerk geplaatst. Bij een herinrichting van de kerk in de jaren 1920-1921 werden de zerken uit de vloer gelicht en in de noordmuur gemetseld; hierbij ging de eenheid epitaaf-grafzerk dus verloren. De andere in de noordmuur gemetselde zerk dekde het graf van **Gerrit Sakes Botma** († 1735) en **Jantsje Nannes** († 1747), de schenkster van het orgel.

Wij mogen aannemen dat de onder de zerken rustende personen ook een wapenbord in de kerk hebben gehad: in 1797 wordt de kerk gewit, 'daar waar de wapens hebben gehangen'. In de kerk hangen verder een drietal koperen kronen, die bij de verbouwing rond 1740 kunnen zijn aangebracht. De in het koor hangende olielamp mist zijn (witte melkglazen) kap.

Het orgel

Het orgel werd gebouwd als schenking van **Jantsje Nannes Botma** in 1740 door **Michael Schwartzburg** uit Leeuwarden, voormalig knecht van Christian Müller. In de 18de eeuw werd het verder nog onderhouden door *P. de Vries, Frans Caspar Schnittger, Anthonie Hintz en Albertus van Gruisen*.

In 1827 vernieuwen *L.J. en J. van Dam* de windlade, het walsbord en het klavier, dat dan ook wordt uitgebreid van 49 naar 54 tonen. In 1859 maakt *Willem Hardorff* nieuwe balgen, hiervoor wordt de onderkast verbreed. Hij brengt ook een forte/piano-trede aan en hij vervangt de Trompet 8' door een Prestant 8'.

In 1985/1986 restaureert de firma *Bakker en Timmenga* het orgel, waarbij een nieuwe Trompet wordt gereconstrueerd. Verder wordt de toestand geconsolideerd. De dispositie luidt als volgt:

Prestant 4 vt, Holpijp 8 vt, Nassart 3 vt, Cornet 3 sterk discant, Fluit 4 vt, Octaaf 2 vt, Mixtuur 3-4 sterk, Trompet 8 vt discant, Manuaal C-f", Pedaal aangehangen C-h, Tremulant, Afsluiting, Windlosser.

L.K. van der Meer
2007

Literatuur:

- Herma v.d. Berg e.a., Noordelijk Oostergo, De Dongeradelen, Staatsuitgeverij 1983
- www.organumfriscum.nl
- Rekeningboek kerkvoogdij 1727 -1795. Streekarchief Dokkum

MANTGUM, DE HERVORMDE KERK.

Bouwgeschiedenis en exterieur

In het begin van de 13^{de} eeuw werd op de terp van Mantgum een kerk gebouwd. Dit ongetwijfeld Romaanse kerkje had een rondgesloten koor. Het was ongeveer een meter smaller en vijf meter korter dan de huidige kerk. De kerk was gewijd aan Maria. Omstreeks 1500 werd deze kerk tot op de fundamenten afgebroken. Een nieuwe, grotere kerk, in laat-Gotische stijl met een vijfzijdig gesloten koor, verrees op dezelfde plaats. In de muren werden ook kloostermoppen verwerkt die afkomstig waren van de afgebroken kerk. Ingrijpende wijzigingen aan de kerk werden uitgevoerd in de jaren 1866 en 1867. De muren werden verhoogd en tevens werden een nieuw dak en gewelf aangebracht. Om een symmetrische verdeling te krijgen van de vensters werd een aantal nieuwe ingebroken.

Bovendien werden de vensters in de noord- en de zuidmuur en in het koorgedeelte in dezelfde vorm gehakt. Ook werd het gebouw bepleisterd. In 1868 volgde nog de afbraak van de oude zadeldaktoeren en de bouw van een geheel nieuwe toren, bestaande uit drie geledingen, met rondboogversieringen. De toren kreeg als bekroning een spits. Op het vierkant kwam aan alle zijden een gietijzeren hekwerk met krulornamenten. Dit hekwerk is naderhand verdwenen.

In de toren bevinden zich twee klokken. De ene dateert uit 1499 en is gegoten door Gerard van Wou uit Kampen; de andere is in 1896 vervaardigd door de Fa. A.H. van Bergen uit Heiligerlee. Het uurwerk is door laatstgenoemde firma in 1878 in de toren aangebracht.

Het interieur heeft in de jaren 1779 tot en met 1781 en 1876 en 1877 belangrijke wijzigingen ondergaan (zie hierna onder "Interieur"). Een grondige restauratie van zowel het exterieur als het interieur vond plaats in 1990 en 1991.

Interieur

Het eikenhouten meubilair en dito betimmering van de kerk zijn in de jaren 1779 tot en met 1781 vervaardigd door de Leeuwarder antiëksnijder of "beeldhouwer in hout" Hermannus Berkebijl. Het werk werd aangenomen door de Leeuwarder timmerman Teeke Sentjes. Alle onderdelen van de inrichting zijn in genoemde periode tot stand gekomen en vormen daardoor een eenheid. Van weinig historische kerkinterieurs kan dat worden gezegd. Bovendien is het geheel nagenoeg ongeschonden bewaard gebleven. Dat alleen al maakt de kerk van Mantgum tot een zeer interessant cultuur-historisch monument. Al het snijwerk is uitgevoerd in Lodewijk XVI-stijl. Het interieur is nog geheel ingericht volgens de zogenaamde protestantse traditie, waarbij de kansel zich aan de zuidzijde bevindt.

De kansel vormt het centrale onderdeel van het interieur. Door de ronde vorm van de kuip en het klankbord is de kansel uniek in Friesland. De kuip bevat vijf panelen met snijwerk van bijbelse voorstellingen, die als thema hebben: ontmoetingen met Christus. Onderaan de panelen zijn de bijbelgedeelten vermeld. Het zijn van links naar rechts:

1. Christus' gesprek met Nicodemus (Johannes 3:1-22);
2. genezing van een waterzuchtige op sabbat (Lucas 14:1-7);
3. ontmoeting van Christus met de overspelige vrouw (Johannes 8:3-12);
4. de twaalfjarige Jezus in de tempel (Lucas 2:46);
5. gesprek van Christus met de Samaritaanse vrouw (Johannes 4:5-27).

De voorstellingen zijn gesneden onder draperieën en in perspectief. Dat laatste is bijzonder, omdat de panelen ook nog gebogen zijn. De vier stijlen tussen de panelen zijn versierd met gesneden festoenen, waarin een groot aantal symbolische afbeeldingen is verwerkt. De Festoenen bevatten van links naar rechts:

1. trompet, juk, borstschild van de hogepriester, boekrol, kelk, pot met vuur, trompetten;
2. engelenkopjes, kroon, boek met daaromheen een slang, fakkel, os, hoorn des overvloeds;
3. helm, adelaar, hart, offerblok, zwaard, pantser, leeuw, schild, anker;
4. adelaars, boekrol, wetstafels, korenaren, vogels, boekrol, kruik, druiventros.

Hoewel het van sommige symbolen moeilijk is vast te stellen wat hun betekenis is, kunnen ze worden onderscheiden naar de volgende thema's: de vier evangelisten, geloof, hoop en liefde, Oude en Nieuwe Testament, Heilig Avondmaal, woestijn en beloofde land, eeuwigheid en eeuwig leven, dood en vergankelijkheid, oordeel Gods en laatste oordeel.

De kuip is verder rondom getooid met ornamenten in de vorm van lauwerbladeren en acanthusloof. Het ruggeschot is versierd met gesneden guirlandes en draperieën. Opvallend is het handje met de uitgestoken